

KABİLE ASABİYETİNİN MAHIYETİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Adem APAK*

Giriş

Asabiyet kelimesi a.s.b. kökünden türemiştir. Aynı kökten gelen asabe ism-i fâil sigasından âsıb'ın çoğulu olup kısaca saran, kuşatan anlamlarına gelir. Terim olarak asabe, baba tarafından kan bağı bulunan akrabanın meydana getirdiği topluluk demektir.¹ Asabe aynı zamanda İslâm hukukunda miras bırakana doğrudan veya erkek vasıtasıyla bağlı bulunan vârisler için kullanılan bir fıkıh ıstılahıdır. Bu kelimeyle İslâm öncesi dönemde baba tarafından gelen erkek yakınlar ve erkek çocuklar kastedilmiş, akraba olmaları sebebiyle birbirlerini destekledikleri için onlara birbirini saran ve kuşatan anlamında asabe denilmiştir.² Eğer kişinin akrabası (asabe) onun etrafında toplanır, ona bağlanırsa, bu takdirde o şahsın asabesi olmaktadır.³ Asabeden türeyen asabiyet ise, kişinin (özellikle baba tarafından) akrabasını, yani asebesini yardıma çağırması neticesinde, onların ister haklı ister haksız olsun, rekabet ettiği kişi ve gruplara karşı çağrı sahibiyle birlikte hareket etmesidir.⁴ Başka bir tarifile asabiyet, aralarında kan yakınlığı bulunan bir topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlike anında onları karşı koymaya sevk eden veya başka bir topluluk üzerine saldırı halinde bütün aile üyelerinin tereddütsüz harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhudur.⁵ Asabesi adına harekete geçen kişiye de asabî denilir. Taassup ise, asabiyette aşırılık göstermek anlamına gelir.⁶ Asabiyetle ilgili özgün bir tanım ortaya koyan ve asabiyeti toplumun maddî-manevî bütün dinamiklerinin temeli olarak kabul eden İbn Haldûn asabiyetin kan bağı üzerine inşa edilmiş olmasını şu şekilde izah eder: Kan bağı insanlık için tabîi ve gerçek bir bağıdır ve çok az istisna olmak üzere, yakınlarla herhangi bir haksızlık yapıldığında etkisini gösterir. Öyle ki, akraba olan kişi, yakınının bir zulme

---

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: ademapak@uludag.edu.tr

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 605-506; Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, I, 384.

² Karaman, Hayrettin, "Asabe", *DİA*, III, 452.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 605; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 148.

⁴ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, I, 384.

⁵ Ateş, Ahmed, "Asabiyet", *İA*, I, 663; Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", *DİA*, III, 453.

⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, I, 384.

uğraması durumunda ona karşı kalbinde bir yumuşaklık hissederek akrabasının derhal bu durumdan kurtulmasını arzu eder ki, bu tavır insanî tabî bir temayüldür.⁷

A. İbn Haldûn'a Göre Asabiyet

İbn Haldûn'un siyaset, mülk, hatta amme hukuku görüşlerinin temelini asabiyet nazariyesi oluşturur. Hatta ona göre dinî hadiselerin temelinde de önemli derecede asabiyet vardır.⁸ İbn Haldûn'un asabiyetten kastettiği mana çok net olmadığı için, bu kavram hakkında farklı izah ve yorumlar yapılmıştır. Bundan dolayı, bir kısım araştırmacılar asabiyetin *Mukaddime*'de dayanışma ruhu, cemaat ruhu, grup duygusu, kabilecilik, kan bağı terimlerinden biri veya bir kaçı karşılığında kullanıldığını iddia etmişlerdir.⁹ Ancak bu izahlarda mahiyet değil, derece farkı bulunmaktadır. Araştırmacıların asabiyeti farklı değerlendirmelerini, asabiyet kavramının tam karşılığı olarak değil de, tesir ve tezahürlerini ifade ve tasvirleri olarak anlamak gerekir.¹⁰

İbn Haldûn'a göre, asabiyetin temeli olan hısım ve akrabalık bağı (neseb), insanlarda tabî olarak yaratılıştan gelen bir hâldir. Binâenaleyh herhangi bir akraba saldırıya maruz kaldığı zaman, onun yakınları, kendilerindeki bu his sebebiyle akrabalık hakkını savunmak üzere tabî olarak derhal harekete geçerler. Asabiyetin kaynağı olan neseb, gerçek olmaktan ziyade itibarîdir, vehmî ve hükûmîdir. Buna göre kabileler, nesebin mutlak olduğunu bilmek yerine, onun gerçekliğine inanarak akrabalık bağı oluşturmuşlardır.¹¹

Asabiyetin en güçlü olduğu yerler, insanların birbirlerine muhtaç ve dayanışmaya şiddetle bağımlı oldukları çöl ikliminin hakim olduğu coğrafyalardır. Dolayısıyla bu tür bölgelerde yaşayan insan topluluklarının nesepleri, onlar diğer kavimlerle bir arada olmadıkları için karışık değildir. Nitekim Kureyş, Kinâne, Sakîf, Benî Esed, Huzeyl gibi kabileler, ekim yapılmayan çöllerde yaşamaları sebebiyle neseblerinin safiyetinden emindirler. Hâlbuki, Himyer ve Kehlân soyundan gelen Cüzâm, Lahm, Tay, Kudâa gibi verimli arazilerde yerleşik hayat süren Güney Arapları'nın, komşuları olan başka kavimlerle karışmış olmaları nedeniyle neseblerindeki safiyet ortadan kalkmıştır.¹² Bununla birlikte, hem çölde yaşayan (bedevî), hem de yerleşik hayatı tercih eden (hadarî) kabilelerin mutlak anlamda neseblerinin safiyetini korumaları mümkün olmaz. Zira, evlenme, ittifak, himaye gibi sebeplerle başka kabileler ile irtibatlar gerçekleşir ki, bunlar kabileye yeni neseb unsurlarının katılmasına vesile olur. Yeni katılanların nesepleri zamanla

⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 484.

⁸ Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Terimesi*, I, 129.

⁹ Çağrı, "Asabiyet", *DİA*, III, 454.

¹⁰ Uludağ, Süleyman, *Mukaddime* I, 120-121.

¹¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 484.

¹² İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 485-486.

unutulur, dışarıdan gelenler iltihak ettikleri soyun adıyla anılırlar. Böylece kabiledaki ilk safiyet ortadan kalkmış olur.¹³ Zamanla katılanların intisapları akrabalığın yerini tutar, artık onlar dahil oldukları kişilere yardım etme konusunda sanki asıl soydanmış gibi davranmaya başlarlar.¹⁴ Bununla birlikte, özellikle başlangıç sürecinde, yeni nesebe katılanların intisaptan dolayı kazanmış oldukları şeref, ne kadar yüksek olursa olsun, onlar intisap ettikleri soya göre daima daha aşağı derecede kabul edilmişlerdir.¹⁵

İbn Haldûn'a göre coğrafi şartlar sebebiyle göçebelik, kahramanlık ve cesaretin sebebi ve âmili olduğu için, göçebe bir kavmin şehir ve kasabalarda yaşayanlara üstünlük sağlaması, galebe çalarak onların yurtlarını ellerinden alması tabiidir. Bedevilerin bu başarıları ancak bir araya toplanmalarına sebep olan birlik ruhları, asabiyetleriyle mümkün olur. Çünkü asabiyetin nihaî hedefi hâkimiyettir, mülktür ve devlettir.¹⁶ Hükümranlık, kahr ve şiddetle galebe çalmak ve başkalarını hüküm altına almak demektir. Devlet ancak kuvvet, kudret ve üstün gelmekle kurulur. Bu da ancak asabiyet ve asabiyet düşüncesi etrafında toplanmakla gerçekleşir.¹⁷ Asabiyet sayesinde gerek asıl nesebden gelenler, gerekse hilf, himaye vs. gibi sebeplerle katılan yardımcılardan müteşekkil toplumu bir araya getiren kimse, bu güç yardımıyla idareyi eline alabilir. İktidara ulaşan soy veya kişi, elindeki iktidarını devamını da yine asabiyet gücüyle sürdürebilir.¹⁸

Göçebeliliğin terk edilip sakin hayata (hadarîlik) geçilmesi, bu hayatın sadeliğinin ve dayanışma ruhunun kaybolmasına sebep olur. Neseb safiyeti de ortadan kalktığı için, asabiyet zamanla güç kaybetmeye yüz tutar. Çünkü bolluk ve rahatlığın arızaları, asabiyetin şiddet ve keskinliğini kırar. Hâlbuki, üstünlük ancak asabiyetin gücü ve canlılığı ile mümkündür. Asabiyetin zafiyete düşmesiyle, soyun hâkimiyetini sürdürmesi, hatta kendisini koruması imkânsız hale gelir. Bundan dolayı soy/kavim/devlet, asabiyeti daha şiddetli ve yoğun olan başka kavimler tarafında kolayca itaat altına alınır.¹⁹ İbn Haldûn, sadece dünyevî iktidarın değil, dinî davetin de ancak asabiyetin desteğiyle gerçekleşebileceğini ileri sürer. Dini ve mezhebi yaymak ve korumak, halkı bu düşünce etrafında toplamak için de asabiyete, yani birlik ruhuna sahip, kuvvetli, kudretli bir kavme ihtiyaç vardır. İbn Haldûn, bu görüşünü, “Allah kavimleri doğru

¹³ Mukaddime, II, 487.

¹⁴ Mukaddime, II, 493-494.

¹⁵ Mukaddime, II, 494.

¹⁶ Mukaddime, II, 497-498, 499-500.

¹⁷ Mukaddime, II, 526.

¹⁸ Mukaddime, II, 500.

¹⁹ Mukaddime, II, 501.

yola çağırarak üzere bir peygamberi ancak kendisini koruyacak ve davetini yayacak olan kudretli kavmi bulunanlar arasından seçerek göndermiştir” hadisi ile temellendirir.²⁰

İbn Haldûn’a göre hâkimiyetin gerçekleşmesi ve devletin kurulması, yani soyun veya kavmin birlik düşüncesi etrafında toplanması, bunun sonucunda da hâkimiyet ve kudret sahibi olması ve bu özelliklerini muhafazası için asabiyet gerekli bir şarttır; ancak yeterli şart değildir, yani bunların gerçekleşmesinde asabiyet tek başına yeterli değildir. Bununla birlikte hâkimiyeti ele geçiren hükümdarın veya kavmin, güzel ahlâk ve bunun gibi meziyetlere de sahip olması, iktidarını dindarlık, hak, adalet, yardımseverlik gibi hasletlerle tamamlaması gerekir. Ona göre asabiyet bir devletin gövdesi ise, güzel ahlâk ve dindarlık da onun kolları mesabesinde. Başka bir ifadeyle, devlet kurmayı hedefleyen asabiyetin tamamlayıcı unsurları, güzel ahlâk ve Allah’ın emirlerine uymaktır. Mülk için tamamlayıcı unsurları oluşturan ahlâk gibi övülen özellikler hesaba katılmadığı takdirde devlet, azaları kesilmiş olan bir bedene, yahut insanlar arasında çırılçıplak dolaşan bir kimseye benzer. Hâsılı güzel ahlâk, güzel gelenek ve göreneklere sahip olmayan asabiyet toplumu, kusurlu ve eksik olur. Güzel hasletlerin bilhassa ululuk ve şeref temsilcisi olması gereken devlet yöneticilerinde bulunmaması daha büyük bir eksiklik. Bir kimsede asabiyetle birlikte Allah’ın hüküm ve emirlerini mahlukatına tatbik edeceği ahlâk ve adalet gibi hayırlı meziyetler mevcut olursa, o kişi yeryüzünde Allah’ın halifesi olur, bu özellikleriyle halkın idaresini üstlenmeye layık olduğunu ispat eder. Eğer böyle davranmazsa, sonuçta bu iktidarın Allah’ın koyduğu kanun gereği yıkılması müstehak olur.²¹ Bu ifadelerden, devletin kurulması ve özellikle de varlığını sürdürebilmesi için neseb dayanışması kadar, manevî hususiyetlere de ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmaktadır. Zikredilen bu unsurlar (asabiyet-ahlâk) olmadan mülk, yani devlet ortaya çıkmaz. Bu teoride din, asabiyete toparlayıcı ve kaynaştırıcı bir özellik kazandırmakta, ilkel şekliyle sadece maddî menfaati hedefleyen asabiyet yerine, din tarafından kontrol altına alınan ve terbiye edilen bir asabiyet görüşü ileri sürülmektedir. İbn Haldûn, hâkimiyet ve iktidarın devamı için, siyasî ahlâka riayet edilmesinin ve idareyi elinde bulunduranların ahlâkî erdemlerle donanmalarının gereğine işaret ederek, sisteminin temelini oluşturduğu asabiyet diyalektiğini, ahlâkî ve manevî unsurlarla ıslaha ve idealize etmeye çalışmıştır. Ona göre en iyi siyaset, Allah’ın hükmünü uygulamakla gerçekleşir.²² Dikkat edildiğinde İbn Haldûn, teorisinde asabiyetin sadece olumlu ve faydalı yönlerinden bahsetmiş, olumsuz taraf ve tesirlerini dikkate almamıştır. Nitekim müellife göre, İslâmiyet’in yayılması esnasında asabiyetin büyük faydası görülmüştür ki, bu doğrudur. Gerek

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 533.

²¹ *Mukaddime*, II, 505-506.

²² Çağrı, “*Asabiyet*”, III, 454.

kendisinden önce, gerekse sonraki alimler ise, onun tam tersi bir anlayışla asabiyetin müsbet özelliklerini zikretmek bir yana, bu âmilden bahsettikleri zaman genelde zararlı yönlerinin öne çıkarmışlar, asabiyeti, İslâm birliğinin gerçekleşmesini engelleyen, cemaati tehdit eden, tefrika, fitne-fesat, zulüm ve haksızlığın sebebi, nihayet devletlerin yıkılmalarının asıl âmili olarak görmüşlerdir.²³ Onlar, Müslümanlar adına üzücü hadiseler meydana geldiğinde veya izah edilmesi zor, içinden çıkılması güç olayların bahsinde, asabiyeti kolayca suçlu ilân etmişler, neredeyse bütün kötülüklerin anası kabul etmişlerdir. Bu durumda bir taraftan onsuz devletin kurulamadığı ve yaşatılmadığı, hatta dinî davetin yapılamadığı, diğer taraftan da onun yüzünden Müslümanlar'ın tefrikaya düşüp, devletlerin yıkıldığı şeklinde birbirine taban tabana zıt iki asabiyet tasviriyle karşı karşıya kaldığımız ortaya çıkar ki, gerçekten bu tanımlamaların birbirleriyle telifi mümkün değildir, başka bir ifadeyle İslâm tarihi hadiselerinde çok derinden etkinliği olan asabiyet kavramını bu şekilde birbirleriyle tenakuz halinde olan tanım ve özelliklerle izah etmek zordur. Bu durumda asabiyet, bir taraftan aile/kabile/toplum enerjisini birleştirip devletin kurulmasında ve dinin yayılmasında müspet rol oynayan, diğer taraftan da bünyesinde taşıdığı rekabet ve üstün gelme hissiyle toplumu birbirine düşürüp dağıtma ve parçalama gibi menfî özellikleri birlikte potansiyel olarak içinde barındıran çift yönlü faaliyete yatkın, neseb temelli birlik ruhu olarak kabul edilebilir. Bu ruhtan olumlu manada faydalanmak veya onun sebebiyle yıkıma uğramak, asabiyeti yönlendiren insanların niyetleri ile onların aklî-siyasî kabiliyet ve becerilerine bağlıdır.

İbn Haldûn'un zikrettiği kan bağına dayalı asabiyetin, yani hakikî asabiyetin yanında bir de hükmi veya itibarî olarak nitelenebilecek bir asabiyet çeşidi daha vardır ki bu asabiyet, gerçekte kan bağı irtibatına dayanmayıp hilf, velâ gibi diğer kabile veya fert katılımlarından (ilhak) neş'et eder.²⁴ Dolayısıyla asabiyyete temel teşkil eden neseb bilgisi, yakîn bir hakikatten ziyade, farazî ve vehmî (sembolik) hakikat kategorisinde değerlendirilir.²⁵ Bu tür asabiyetin ortaya çıkmasının nedeni, tabiî çevrenin zorlaması neticesinde başka soylardan gelen şahıs ve grupların kabile topluluğuna katılmış olmalarıdır.

Arap kabile sisteminde farklı soydan gelenlerin de kabilenin nesebine dahil edildiği dikkate alındığında, asabiyetin, aynı soya mensup olanların birbiriyle dayanışması şeklinde tanımlanması eksik bir tarif olur. Ayrıca neseb cetvelleri üzerinde bir çok şüphe ve uydurma iddialarının bulunduğu da göz önüne alınırsa, asabiyet terimine soy birliğini aşan daha şümüllü bir tanım getirmek gerekir. Bu durumda soy ilişkisine de vurgu yapmak suretiyle asabiyeti şu şekilde tarif

²³ Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Giriş*, I, 120.

²⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, II, 487. Ayrıca bk. Çağrııcı, "Asabiyet", III, 453; Uludağ, *Mukaddime Giriş*, I, 119; Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 108-109.

²⁵ Nasrî, Hâni Yahya, *Asabiyye Lâ Tâifiyye*, s. 49-50.

etmek mümkündür: Asabiyet, hakikatte nesebleri bir olsun veya olmasın, neseb cetvellerindeki kabile ilişkilendirmeleri ister doğru ister yanlış veya eksik olsun, kabile üyelerinin kendilerinin bir asılda birleştiklerine inanmaları sonucunda, onların her şartta birbirlerine destek olmalarını sağlayan manevî güç ve dayanışma duygusudur. Dolayısıyla asabiyette aslolan kriter, biyolojik değil, psikolojiktir; yakınlık gerçek akrabalık yerine, akraba olduğuna inanmayla gerçekleşir.²⁶ Tanımda da ifade edildiği gibi, asabiyetin temeli olan nesepte bilgiden ziyade inanç asıldır; buna göre asabiyette aynı soydan geldiğini bilmek yerine, aynı soydan geldiğine inanmak esastır. Araplar'da akrabalık ve akrabalığa bağlanma bir inanç olarak vardır ve bu inanç kabileyi yaşayan bir bütün haline getirmektedir.²⁷ Bu durumda neseb çizelgeleri, kabilenin bilinen gerçekleri değil, doğruluğu konusunda hiç tereddüt edilmeyen kabile inanç esaslarının önemli bir kısmı olarak kabul edilmektedir. Kabileye duyulan bu sarsılmaz inanç sebebiyledir ki asabiyet, kabile üyelerine kutsal nitelik taşıyan görev ve sorumluluklar yüklemekte, onlara her şartta yardımlaşma ve dayanışma ruhu ilham etmektedir. Nitekim küçük bir topluluğun, büyük bir kabileye katıldıktan sonra -aslında nesebinin farklı olduğunu bilmesine rağmen- zamanla ilk nesebini unutup yeni kabilenin asıl üyesi gibi davranmaya başlaması, o topluluğun ancak kendisinin yeni katıldığı kabileden geldiğine inanmasıyla mümkündür. Bu gerçek, özellikle Emevî asrındaki neseb cetvellerinin düzenlenmesinde kendini gösterir. Bu dönemde Arap kabileleri, tertip edilen soy şecerelerinin doğruluğunu kesin olarak bilmiyorlar, hatta gerçeği bulmak için özel gayret göstermiyorlar²⁸, sadece onların doğruluğuna kesin olarak inanıyorlar ve ona göre kabilelerinin siyasî tavırlarını belirliyorlardı.²⁹

“Bir topluluğu harekete geçiren mantıktır. Topluluğun mantığı epistemolojik ölçülere değil, inanç ve imanı oluşturan hayalî sembollere dayanır. İnsan akıl yürütme ve karar almadan bağımsız olarak inanır. Kişi bilgi meselelerine fazla aldırmayabilir, ama inancına dokunmayı kabul etmez. İnancı için hayatını feda edebilir, ama bir bilgi sorununun doğruluğuna kanıt getirme uğruna asla şehit olmaz”.³⁰

B. Asabiyetin Kavmiyetçilikle İlişkisi

Kabile, kadim insan topluluklarının yaşadıkları ve tanıdıkları en önemli içtimaî görünüm iken, asabiyet ise kabilenin bütünlüğünü ayakta tutan ana unsur ve toplumsal nizamın esasıdır.

²⁶ Nasrî, *Asabiyye*, s. 127.

²⁷ Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, s. 2.

²⁸ Nitekim bazı kabilelerin soy temelinin nereye dayandığı hususu, bizzat o kabile mensuplarınca değil, onları siyasî yandaşı haline getirmek isteyen büyük kabileler tarafından inceleme araştırma, hatta manipülasyon konusu yapılmıştır.

²⁹ Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 107.

³⁰ Câbirî, Muhammed Âbid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, s. 95.

Kabile asabiyeti ise günümüzdeki aşırı kavmiyetçiliğin (ırkçılık) belli bazı yönlerini yansıtır mahiyettedir. Gerçekte aşırı kavmiyetçilik³¹, kendi ırkına taassup derecesinde bağlı olmayı, ırkının diğer ırklardan mutlak olarak üstün olduğuna inanmayı gerektirir. Kabile asabiyetinde de benzer bir inanç vardır. Asabiyet, kabileyi diğer kabilelerden farklı ve üstün tutma düşüncesini barındırırken, ırkçılık belli bir ırka üstünlük tanımak, o ırkın diğerlerine göre tabiatından gelen bir üstünlüğe sahip olduğuna inanmak ve o inanç doğrultusunda hareket etmektir. Hem asabiyette hem de ırkçılıkta asıl çıkış noktası neseb, yani kan bağıdır. Bu sebeple asabiyeti bir yönüyle ırkçılığın ilk basamağı, ya da bir çeşidi olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Ancak bununla birlikte kabile asabiyeti, ırkçılıkla çelişen bir hususiyet de arz eder. Bir ırkı üstün kabul edip, o ırka mensup olanları bir araya getirmeyi, bütünleştirmeyi hedefleyen ırkçılığın aksine asabiyette aynı ırka mensup olanları birleştirmek yerine onları farklı gruplara (kabile, cizm, fâsıla vs) bölme, parçalama ve onlar arasından düşmanlık meydana getirme ön plândadır. Başka bir ifadeyle farklı aşiretlerin ortak yol takip etmelerini gerekli kılan umumî bir şuur olan kavmiyet düşüncesi, esas olarak bir bütünlük faaliyetini akla getirirken, asabiyet ise ayrışmayı ve dağınıklığı çağırır.³² Buna göre bir Arap, kendi asabiyetinden olan zenci bir mevâlîyi, başka asabeden olan bir araba karşı korumak zorundadır. Dolayısıyla aynı ırktan gelen küçük insan grupları arasındaki menfaat, hâkimiyet tesisi veya hayatta kalma mücadelesi anlamındaki asabiyeti ırkçılıkla aynı kategoride değerlendirmek doğru olmaz.³³

Asabiyete göre kabilelerden her topluluk kendi başına yaşamakta ve ancak dar kabile menfaati doğrultusunda hareket etmektedir. İki kabile veya kabile federasyonları hilf yoluyla bir araya geldiklerinde dahi bu birlik, ortak bir kavmî şuur hassasiyetine dönüşmemekte, sunî birliktelik, ancak başka kabilelere karşı olmak amacıyla ortak cephede birleşme ihtiyacının zorlamasıyla meydana gelmektedir.³⁴ Herhangi bir saldırı veya savunma durumunda dahi kabileler müstakil gruplar halinde yer aldıkları için, onların organik ve düzenli bir bütünlüğünden bahsetmek mümkün değildir. En geniş sınırı bir kabileye mensubiyetin meydana getirdiği kabile asabiyetinde bütünlük değil, ayrışma ve çatışma esastır. Asabiyet, barış sebebiyle kabilelerin bir araya gelmelerini ve bütünleşmelerini hedeflemez. Kabile ittifakları ancak siyasî-içtimaî şartların ve kabile menfaatinin zorlamasıyla gönülsüz bir şekilde ve sınırlı bir zaman diliminde istisnaî olarak gerçekleşir. Asabiyette birlik ve barış yerine, “bizden olmayan ancak bizim düşmanımızdır”

³¹ Kavmiyetçiliğin aşırı yönü ırkçılık (şövenizm) olarak isimlendirilmektedir. Aşırı olmayan kavmiyetçiliği ise, günümüzde de kullanılan milliyetçilikle benzer anlamda kabul etmek mümkündür. Zaten XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bu günkü anlamıyla milliyetçilik için kavmiyetçilik kelimesi kullanılmıştır. (bk. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yayınları, I-IV, İstanbul 1990, III, 34-35.

³² Nasrî, *Asabiyye*, s. 11-12, 154-155.

³³ Gedikli, Ahmet Ercüment, *İslâm Asabiyye Milliyetçilik*, s. 64.

³⁴ Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 106-108.

prensibi geçerlidir. Bu nedenle asabiyeti, kavmiyetçilik veya şovenizmin bazı özelliklerini taşımakla birlikte, esasında çok farklı bir dayanışma ruhu olarak değerlendirmek gerekir.

Asabiyet kavramı, şovenizm, ırkçılık kavramlarının yanında bazen milliyetçiliğin farklı bir ifadesi olarak da kullanılmıştır. Meselâ T. Khemiri, Von Kramer, Salahattin Hudâ Bahş gibi araştırmacılar, asabiyetle milliyetçiliğin aynı anlama geldiğini iddia etmişlerdir. Buna karşılık F. Gabrieli ise asabiyetin milliyetçilikten farklı olduğunu ileri sürer.³⁵ Milliyetçilik, genel anlamıyla, toplumda millî kültürü hâkim kılmak ve başka toplumların baskısından kurtulmak ve bağımsızlık kazanmak için uyanan kültür ve siyaset eğilimi olarak tanımlanabilir.³⁶ Bir milletin bünyesindebirden fazla kabile ve kabileler içinde de daha dar kapsamlı gruplar ve asabiyetler bulunur. Bu nedenle asabiyet, ferdi çok dar bir daire içinde hapseder. Hâlbuki milliyetin dairesi çok daha geniştir; bu topluluğun içinde birbirleriyle yakın akrabalık ve menfaat ilişkisi bulunmayan insanlar da daire içinde kendilerine yer bulabilirler.³⁷ Sonuç olarak asabiyetle anlam ilişkisi kurulan kavramlar dar çerçeveden geniş çerçeveye göre derecelendirilmek istendiğinde şöyle bir sıralama ortaya çıkar: Asabiyet, Şövenizm (Irkçılık, Aşırı kavmiyetçilik), Milliyetçilik (Kavmiyetçilik). Burada dikkat edilmesi gereken husus, son iki kategoride aynı soydan gelenleri birleştirme asıl hedef iken, asabiyette ise aynı soydan gelenlerin kabilelere ayrışması ve parçalanmasının esas olduğudur.³⁸

Câhiliye dönemi ve İslâmî tebliğin başlangıcındaki şartlar dikkate alındığında Araplar'ın asabiyet sınırını aşarak kavmiyet şuuruna erişemedikleri görülür. Başka bir ifadeyle Araplar o dönemde kabileler halinde yaşadıkları için, onlarda millet bilinci gelişmemiştir. Bu bilincin meydana gelmesi için onların başka milletler ile karşılaşmaları ve bir bütün halinde onlarla hesaplaşmaya girmeleri gerekmiştir. Esasında Arap yarımadasına komşu olan Fars, Rum ve Habeş milletleriyle Araplar arasında zaman zaman savaşlar meydana gelmiştir. Ancak bunlar hiçbir zaman topyekün bir Arap-Fars/Arap-Rum/Arap-Habeş savaşına dönüşmemiş, çatışmalar bu milletlerin orduları ile onlara komşu bazı Arap kabileleri arasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle ilk dönemlerdeki Araplar'da millet (kavmiyet) şuurundan bahsetmek mümkün değildir. Araplar millet şuuruna ancak başka milletler ile bir bütün halinde mücadeleye/rekabete giriştikleri zamanda ulaşabilmişlerdir ki, bu da ancak Emevîler'in son dönemi ile Abbasîler'in ilk asrına tekabül eder. Emevîler döneminde Arap-Mevâlî ilişkileri merkezinde görünürleşmeye başlayan ve erken

³⁵ Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Giriş*, I, 121-122; Gabrieli, F. "Asabiyya", EI², I, 681.

³⁶ Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969.

³⁷ Gedikli, *İslâm Asabiyye Milliyetçilik*, s. 64.

³⁸ Hanî Yahya Nasrî, asabiyet kavramıyla Tâife kavramını karşılaştırmış, asabiyeti soya dayalı ferdi ve ictimai dayanışma ruhu olarak nitelerken, Tâifeyi ise asabiyetle çatışan manevî birliktelik olarak tanımlamıştır. Ona göre Tâife, neseb temelli asabiyyete karşı ideolojik cemaat demektir. (Nasrî, *Asabiyye*, s. 146). krs. Kabbâni, *el-Asabiyye*, s. 91, 148-149, 204, 212.

Abbasîler safhasında tekemmül eden Şuûbiyye³⁹ hareketi Araplar'da kavmî şuurun, başka bir ifadeyle kavmî asabiyetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Araplar ancak bundan sonra kabile sınırlarını aşarak daha üst derecede yer alan Şa'b birliği şuuruna erişebilmişlerdir. Yine bu dönemden itibaren onların nefsindeki kabile taassubunun yerini kavmî taassup, yani kavmî (millî) asabiyet almıştır. Bütün bu değerlendirmeler dikkate alındığında, ilk dönem Arap sosyal hayatı için en uygun içtimaî birliğin kabile, en anlamlı kabile dayanışmasının da asabiyet olduğunu ileri sürmek mümkün olur.

C. Kabile İçin Asabiyetin Ehemmiyeti

Kabile toplumunda asabiyet, çöl sosyal hayatının zorunlu ve tabii neticelerinden biridir. Zira kabile, ancak asabiyet sayesinde ayakta durabilmekte, asabiyet ile varlığını ve güvenliğini sağlayabilmekte, yine asabiyet sebebiyle hayatta kalmak için mücadele kuralının geçerli olduğu kabileler toplumunda geçim vasıtalarını elde edebilmektedir.⁴⁰ Aynı şekilde, siyasî ve hukukî alanlardaki otorite boşluğunu doldurarak kabile fertlerinin mal, can ve ırz güvenliğinin sağlanması da asabiyet sayesinde mümkün olmaktadır.⁴¹ Hulûsa asabiyet, sosyal alanda kendi içinde tutarlı bir sistem ortaya koymakta, sonuçta insanlar bu sistemin sağladığı nizamla hayatlarını sürdürebilmektedirler.⁴² Burada yola çıkarak asabiyeti, Arap sosyal hayatının kurulması ve korunması için vazgeçilmez bir kitle enerjisi ve birlik ruhu, Arap toplumunun coğrafi, sosyolojik ve psikolojik gerçeği kabul etmek mümkün olur.⁴³ Kabileyi insanın bedeni olarak değerlendirmek mümkün olursa, asabiyeti de bedene can veren, onun her türlü maddî ve manevî faaliyetlerini düzenleyen, canlılığını sağlayan manevî dinamik olarak kabul etmek gerekir.⁴⁴ Ruhsuz bedenin bir anlamının kalmadığı gibi, bu durumda asabiyet olmaksızın da kabileden bahsetmek neredeyse mümkün değildir.

Kabile asabiyeti, kabile mensuplarını manevî/sanal bir daire içinde toplayıp, üyelerine mensubiyet şuuru ilham ederek onlara bağlılık ruhu kazandırır. Yine asabiyet sayesinde ki, kabileden yaşayan her fert, kendisinin bütün bir cemaatten mes'ul olduğu bilincine ulaşır, aynı

³⁹ Şuûbiyye başlangıçta fetihler neticesinde Araplar'ın idaresine giren Arap asıllı olmayanlarla Araplar arasındaki eşitlik meselesini dile getiren, ancak daha sonra zamanla Araplar'a karşı -onların mevâlîye gösterdikleri tavırlara tepki olarak- mutaassıp davranarak Arap soyuna düşman olan ve Arap olmayan kavimleri Araplar'dan üstün tutan siyasî fırka, düşünce ve edebiyat akımıdır. (bk. Kılıçlı, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*, s. 71-75). Ayrıca bk. Zâhiye Karrûra, *eş-Şuûbiyye*, s. 65-172; Apak, Adem, "Şuûbiyye", *DİA*, XXXIX, 244-246.

⁴⁰ Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 108.

⁴¹ Câbirî, Muhammed Âbid, *Fikru İbn Haldûn*, s. 294; Çağrı, Çağrı, "Asabiyet", *DİA*, III, 453; Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Giriş*, I, 11.

⁴² Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 15, 69.

⁴³ Câbirî, *Fikru İbn Haldûn*, s. 254.

⁴⁴ Ateş, Ahmed, "Asabiyet", *İA*, I, 663.

şekilde bir bütün olarak kabile topluluğu da kendine bağlı fertlerden her birinin sorumluluğunun idraki içinde olur. Sonuçta kabile için fert, fert için kabile kuralı gerçekleşir; fert küçük bir kabile, kabile de büyük bir insan haline gelerek, kabile-fert ayrılmazlığına ulaşılır, “ben” yerine “biz” duygusu hâkim olur.⁴⁵ Diğer taraftan asabiyet, Arabın nefsinde, uğruna yaşadığı bir ideale bağlılık şuurunun da temelini oluşturur. Asabiyeti kutsal hale getiren ve onu bilgiden inanç ve değer seviyesine yükselten de bu özelliğidir. Zamanımızda mezhep, siyasî parti, ideoloji, devlet, vatan-millet unsurlarına bağlılık gibi, insanların uğruna her türlü fedakârlığı göze aldığı, hatta canını vermeye hazır olduğu değerlere benzer şekilde asabiyet de kabile mensubu için hayatın gayesi olan ve adına kan akıtılan kutsal değerler manzumesini oluşturmaktadır.⁴⁶

Günümüzde siyasî partiler, mezhep-tarikat benzeri ideolojik gruplaşmalar da zaman zaman asabiyet kavramıyla tanımlanmaya çalışılmaktadır. Buna göre asabiyet, grup hissi, hizip birliği, cemaat ve meslek dayanışması şeklinde belli hedefleri olan grup üyelerini birbirine bağlayan manevî rabıta ve bütünlük şuru anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷ Aynı şekilde bir kısmı asrımızda da etkinliğini sürdüren Şia, Haricîlik ve Mutezile gibi mezhepler, Nakşîlik, Mevlevîlik gibi tarikatlarda görülen birlik, dayanışma ve fedakârlık ruhu da asabiyetle izah edilmektedir.⁴⁸ Hatta buna dinî cemaatlerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri dayanışmayı da eklemek mümkündür. Bu gruplaşmalar, şekil olarak asabiyet izlenimi vermekle birlikte, kabile ruhu anlamındaki asabiyet kavramıyla esasta farklıdır. Çünkü daha önce de bahsedildiği gibi, asabiyette asıl olan, aynı soydan gelmek veya aynı soydan geldiğine inanmaktır, yani birlik ruhunun temeli kan bağıdır, hakikî olsun, hükmi olsun nesebtir. Dolayısıyla sadece inanç veya menfaat ortaklığı sebebiyle bir araya gelip dayanışma gösteren toplulukları asabiyetle tanımlamak doğru olmaz. Parti asabiyeti, mezhep/meşrep/meslek asabiyeti, taraftarlık asabiyeti gibi ifadeler, olsa olsa gerçek asabiyetin birlik ruhu sağlama özelliğinden mülhem ödünç alınmış isimlendirmeler olarak kabul edilebilir. Halbuki klâsik anlamdaki asabiyette soy/neseb esastır. Çeşitli sebeplerle oluşan her cemaat halini asabiyet ile nitelemek, bu kavramı çok geniş bir anlamlandırma sebebiyle belirsiz hale getireceği için, böyle bir bakış açısı özellikle ilk dönem İslâm tarihi hadiselerinde asabiyetin rolü ve etkinliğinin tespitini güçleştirir.

Kabileden bahsedilirken, bu sosyal yapıyı oluşturan unsurlar; asıl üyeler, mevâlî ve köleler şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutulmuş; bunların hak ve sorumlulukları arasında farklılık olduğu

⁴⁵ Câbirî, *Fikru İbn Haldûn*, s. 257.

⁴⁶ Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s.105, 139; Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 11.

⁴⁷ Nasrî, *Asabiyye*, s. 10, 55; Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 11, 56; Ergin, Murat, *Siyasi ve İtikadi Mezheplerin Doğuşunda Kabile Asabiyetinin Rolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2000, s. 21, 100).

⁴⁸ Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Giriş*, I, 125.

ifade edilmişti. Benzer derecelendirmenin bir kabile içinde veya kabile federasyonları arasındaki asabiyet şiddeti konusunda da bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Buna göre, asabiyetin şiddeti yakınlık (akrabalık) derecesine göre farklılık gösterir; soy bakımından en yakın olanın asabiyeti daha uzakta olana göre daha kuvvetlidir. Bundan da intikam almak, diyet ödemek gibi asabiyetin zorunlu kıldığı karşılıklı sorumluluk ve bağlılığın akrabalık derecesiyle paralellik arz ettiği anlaşılır.⁴⁹ Bununla birlikte soy uzaklığı sebebiyle asabiyet şiddetinin azalması, kabile birliğini kesinlikle bozmaz, bu halde de hükmî asabiyet de hakikî asabiyet gibi fonksiyon icra eder.⁵⁰

D. Asabiyetin Gücü

Arap sosyal hayatında asabiyet sevgi, muhabbet gibi diğer fitrî duygu ve hislerle karşılaştırıldığında bunların hepsinden daha güçlüdür. Gerçekte asabiyet, her işinde kendi ruhunu aksettirecek kadar Arabın nefsinde mutlak bir otoriteye sahiptir. Bu his Araplar üzerinde sadece siyasî yönden tesir icra etmekle kalmaz, aynı şekilde içtimaî, fikrî ve edebî hayatta da derin izler bırakır.⁵¹

Asabiyet her şeyden önce toplumun parçalanmasına, bir belde insanlarını birbirlerine bağlayan organların işlevsiz hale gelmesine sebep olur. Yine asabiyet nedeniyle en yakın dostluklar birden düşmanlığa dönüşebilir, hatta cemiyetler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelebilirler. Asabiyet öyle güçlü bir duygudur ki, muhalif kabilelere mensup karı-kocayı dahi hemen birbirinden ayırabilir. Nitekim önceden çok sıkı dost olan iki kişi, kabileleri arasında çekişme başlayınca karşılıklı düşmana dönüşerek birbirlerini boğazlayacak hale gelebilirler. Araplar dostlarını asabiyet kavgası sebebiyle öldürdükten sonra vicdan azabıyla onun arkasında göz yaş dökmekten de kendilerini alamazlar.⁵² Asabiyet o derecede tesir gücü yüksek bir âmindir ki, kabile mensubuna kendi kabilesiyle cehennemde olmayı, başkalarıyla cennette olmaya tercih ettirmiştir.⁵³

Asabiyet gerek hükmî, gerekse itibarî olsun baba cihetinden akrabalığın bir tezahürü olarak görülür. Bununla birlikte baba asabiyeti kadar tesirli olmasa da, evlilikler neticesinde ortaya çıkan analık veya dayılık asabiyetinden de söz etmek gerekir. Bu asabiyet de tarihî hadiselerde etkin rol oynamıştır. Zira insanlar fitratları gereği anne tarafı akrabalarına da yakınlık duyarlar. Eğer annenin kabilesi babanın kabilesinden ayrı ise, çocukların nefsinde annelerinin mensubu olduğu

⁴⁹ Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu*, s. 3; Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 40, 58.

⁵⁰ Nasrî, *Asabiyye*, s. 136.

⁵¹ Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 7-10.

⁵² Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s.5, 113, 114.

⁵³ Belâzürî, *Ensâb*, II, (thk. Muhammed Bâkır), Beyrut 1974, s. 100.

kabilenin asabiyetini de taşımaları mümkündür. Anne ile babalarının asabiyetleri arasında herhangi bir çekişme veya düşmanlık yoksa, her iki asabiyet de çocuklarda potansiyel olarak varlığını sürdürür. Bu durumda kişinin anne tarafından akrabasını himaye etmesi, ona destek olması, onunla birlikte düşmanlarına karşı hareket etmesi kolaydır.⁵⁴ Bu tür asabiyetin İslâm tarihinin her döneminde etkinliğini sürdürdüğünü söylemek mümkün olsa da, en bariz örnekleri Emevîler asrında görülür. Evlilikler neticesinde ortaya çıkan ana yoluyla asabiyet asabiyet sebebiyle Emevîler döneminde halifelerin bir kısmı Mudarî, bir kısmı ise Yemenî asabiyetinin yanında yer almış, bu da dönemin siyasî hadiselerinin seyrinde belirleyici olmuştur.⁵⁵ Bazen ana asabiyetinin geçersiz olduğu haller de yaşanmıştır ki, bu genellikle ana ve baba kabilesinin, dolayısıyla ana ve baba asabiyetinin karşı karşıya geldikleri zamanlarda gerçekleşmiştir. Böyle durumlarda öncelik baba asabiyetindedir. Aynı şekilde karı-koca farklı soylardan olduklarında, onların kabileleri arasında bir husumet meydana geldiği takdirde, koca hayat arkadaşını unutup derhal kendi asabiyetine meyletmeye hazırdır. Bunun tersi durum, yani kocanın eşinin kabilesini kendi kabilesine tercih etmesi ise ancak istisnâî bir mahiyet arzeder.⁵⁶

İslâm tarihi hadiselerine bakıldığında baba asabiyeti ve ana asabiyeti kadar etkin olmasa da olayların şekillenmesinde sınırlı bir etkinlik gösteren üçüncü bir asabiyet türünden bahsedilebilir ki, buna vatan (bölge) asabiyeti adını vermek mümkündür. Bu asabiyet, günümüzde yaygın olarak bilinen hemşehrilik (coğrafi bağ) dayanışmasına benzer özellikler taşımaktadır. Burada asıl olan kan akrabalığı veya sıhrî bağ değil, vatan ortaklığıdır. Ancak burada da aynı şehirde yaşayanların uzak da olsa birbirleriyle akraba oldukları inancını taşıdıkları düşünülebilir. Ayrıca ortak kaderi paylaşmaları sebebiyle aynı şehir sakinlerinin aralarında bir yakınlık hissetmeleri de tabîdir.⁵⁷ Bununla birlikte göçlerle mekânın değişmesi ve kabile bağlantılarının her zaman daha öne çıkması gibi sebeplerle hemşehrilik dayanışmasının çok etkin ve sürekli olması mümkün değildir. İstisnâî nitelikte de olsa bu tür dayanışmanın İslâm tarihinde örneklerini görmek mümkündür.⁵⁸

⁵⁴ Nitekim Mekke site devleti kurucusu kabul edilen Kusay b. Kilab, Mekke idaresini ele geçirme mücadelesinde Uzreoğulları'ndan olan dayılarının desteğini almıştır. Aynı şekilde Medine'ye hicretinden sonra Hz. Peygamber'e (sav) Neccaroğulları'ndan dayıları kucak açmışlardır. (İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 124, 136, II, 140; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 68).

⁵⁵ Bu konuda örnekler için bk. Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi III (Emevîler Dönemi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s. 187-197, 208-215, 239-263.

⁵⁶ Buna Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e (sav) karşı takındığı tavrı örnek göstermek mümkündür. Ebû Leheb, Hz. Peygamber'i (sav) himaye konusunda yardımlaşmayı tercih eden kabilesi Hâşimoğulları'nı terk ederek, Ebû Süfyân ve onun kız kardeşi olan eşi Ümmü Cemil'in kabilesi ve Hâşimîler'in tarihî düşmanı Ümeyyeliler tarafında yer almıştır. Bu tercihte Ebû Leheb'in kayınbiraderi Ebû Süfyân ile olan ticarî ilişkilerinin önemli bir payı olsa gerekir. (Kapar, M. Ali, "Ebû Leheb", *DİA*, X, 178).

⁵⁷ Kabbânî, *el-Asabiyye*, s. 212.

⁵⁸ Meselâ, Emevî iktidarının baskısından bunalan Iraklılar, kabile ayrılıklarına ve aralarındaki iç rekabete rağmen, bir bütün halinde hemşehrileri olan Iraklı bir kişiyi hilâfete geçirmek ve Irak'ı ülkenin merkezi haline getirmek için İbn Eş'as'ın Şam idaresine karşı başlatmış olduğu isyanı desteklemişlerdir. (Taberî, *Tarih*, VI, 334-350, 375-383, 389-393). Bununla birlikte onlar, kabile istiklâllerini koruma kaygısıyla organize bir bütünlük

Asabiyette öncelikli hedef, genelde kabilenin özelde de ferdin menfaatini korumaktır. Bu nedenle bazen kabilenin yakın menfaati, kabileyi, yakın akrabayla değil, rakip soyun kabileleriyle ittifaka zorlayabilir. Teorik planda asabiyet düşüncesine ters gibi görünen bu tür ittifakları, özellikle Horasan’da gerçekleşen Mudar=Rebia+Ezd kabile gruplaşmalarında görmek mümkündür. Emevîler döneminde Adnânî kabilelerinden olan Rebialılar, bölgede kendileriyle birlikte yaşayan soydaşları Mudar kabileleri yerine, asabiyete göre Mudarlılar’la ortak rakipleri olması gereken Yemenîler’le birlikte hareket etmiştir.

E. Asabiyetin Kabile Mensubuna Yüklediği Sorumluluklar

Asabiyet, kabile mensuplarına müşterek görevler, mükellefiyetler, yakalarını kurtarma imkânı bulamayacakları sorumluluklar yükler. Her şeyden önce asabiyet, kabile üyeleri arasında birleşmeyi ve yardımlaşmayı zorunlu hale getiren yazılı olmayan bir sözleşme mesabesindedir. Kabilenin asıl üyeleri sürekli olarak, çeşitli sebeplerle kabile toplumuna sonradan katılanlar ise kabile himayesine girdikleri andan itibaren bu manevî sözleşmenin tüm şartlarını tereddütsüz kabul etmiş sayılırlar. Asabiyet ister zalim ister mazlum olsun kişinin gerek aslî, gerekse hükmî tüm soydaşlarına çağrı geldiğinde tereddütsüz yardım etmesini şart koşarak, kabile üyesine şu ana prensibi benimsetir; ferd kabilenin yoluna, kabile de ferdin yoluna kurban olur.⁵⁹ Bu genel asabiyet kuralı, Arap şiirinde de sedasını bulmuştur. Cündeb b. Anber et-Temîmî bunu şöyle dile getirir: “İster zalim, ister mazlum olsun kardeşine yardım et”.⁶⁰ Başka bir şair Asleb b. Abdullah “Kardeşim bir topluluğa karşı haksızlık yapınca, ben ona yardım etmeyeceksem, haksızlığa uğrayınca da yardım etmem”⁶¹, sözleriyle asabiyetin temel düsturunu ortaya koyar. “Senin gerçek kardeşin, seninle birlikte hareket eder, zalim olsan da seninle birlikte olur”⁶² Arap atasözü de ana kuralın bir başka şekildeki ifadesidir.

Asabiyet düşüncesine göre kabile üyelerinden biri öldürüldüğü zaman, öldürülenin yakınları başta olmak üzere bütün kabile, maktulün intikamını almakla mükellef olur. Aynı şekilde kabile mensuplarından biri, başka kabile mensubunu öldürürse, katilin kabilesinin tamamı, öldürülen şahsın diyetini ödemek başta olmak üzere, öldürme hadisesinin diğer bütün sonuçlarını üstlenmek zorundadır. Çünkü asabiyet, suç ve cezanın ferdiliği esasını kabul etmeyip, kabile üzerine kolektif sorumluluk yükler.⁶³ Ancak yine de intikam almada düşman kabilenin herhangi

---

sağlayamayıp parçalı bir şekilde mücadele etmeleri sebebiyle, kısa sürede dağılmışlar, neticede yine Emevîler’in hâkimiyetine boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

⁵⁹ Nass, İhsan, *el-Asabiyye*, s. 108.

⁶⁰ Meydâni, *Mecmaü'l-Emsâl*, II, 384.

⁶¹ Şeybî, Ebu'l-Mehâsin, *Timsâli'l-Emsâl*, I, 325.

⁶² Askerî, Ebû Hilâl, *Cemheretü'l-Emsâl*, I, 58-59.

⁶³ Câbirî, *Fikru İbn Haldûn*, s. 265-266.

bir şahsının değil, bizzat gerçek suçlunun cezalandırılması da esas asılmıştır. Şair bu hususu dizeleriyle şöyle dile getirir:

“O, kinini içinde saklamış, kardeşinin öcünü alma planını kimseye açıklamadan tetikte beklemişti.

O, ölümün yükünü indirdiği yerde çok sayıda evi korkuya düşürmeden (yalnızca kardeşinin katiline) saldırdı”.⁶⁴

Asabiyet, kabilenin her ferdine kabile nizamı ve örfüne boyun eğmeyi, başka kabilelerle yapılmış olan anlaşma kurallarına uymayı, kabile reisi ve komutanların emirlerine tereddütsüz itaat etmeyi zorunlu kılar. Kabile üyesi kabilenin aldığı kurallarına uymak zorundadır. Çünkü kabile, bu itaatın karşılığında kendisine kabile vatandaşlığını kazandıran himayeyi sunmaktadır ki, himaye ise bir kabile üyesi için hayat sigortası mesabesinde. Ferdin aşiretine olan tam teslimiyetini Muavvidü'l-Hukemâ olarak meşhur olan Muaviye b. Mâlik b. Ca'fer şu şekilde dile getirir:

“Aşiretimizin hakkını veririr, kusurunu bağışlarız ve yüceliriz.

“Aşiretimiz bize (diyet ödemek, öc almak, mali yardımda bulunmak vb) bir yük yüklediğinde onu taşıyız. Bu isterleri tekrarlınsa biz yine aynı tavrı sergilemeyi sürdürürüz”.⁶⁵

Sonuç

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse asabiyet, kabile asabiyeti veya Arap asabiyeti, genelde kabile cemaati, özelde de Arap toplumu için marazî, anormal, ve içtimaî bünyeden atılması gereken bir unsur değil, bilakis çeşitli sebeplerden etkilenecek tesir gücü artan veya azalan, tabii ve fitrî bir insan ve toplum gerçeğidir. Nitekim asabiyet kavramını reel ve rasyonel çerçevede açıklayan İbn Haldûn, asabiyeti ferdin ve toplumun hastalıklı yönü bir tarafa, beşerin fitrî bir özelliği olduğunu dile getirmekte, onu, en küçük sosyal birlik kabul edilen aileden başlayarak büyük imparatorluklara kadar bütün toplulukların kuruluş, gelişme ve yıkılışlarında önemli rol oynayan bir kitle enerjisi olarak kabul etmekte ve öfke, sevgi, nefret benzeri psikolojik kabiliyetler gibi asabiyetin de insan hayatında müspet ve menfî tarafları bulunan manevî enerji olduğunu ileri sürmektedir. Asabiyeti toplumu oluşturan çeşitli güçler arasında bir dengenin sağlanmasında, insanların birbirleriyle savunulmasında, haklarının gözetilmesi ve hayatlarının korunmasında çok güçlü bir etkidir. Hâsılı asabiyetin, toplumu felâkete sürükleyip parçalamakla birlikte, aynı anda bütünleştirmek gibi birbirine tamamen zıt fonksiyonları içinde barındırdığı söylenebilir. Tarihin şahitliği de şunu göstermektedir ki, asabiyet bir taraftan toplayıcı ve birleştiricidir, aynı zamanda

⁶⁴ Zevzenî, *Şerhu Muallakâti 's-Seb'*, s. 83.

⁶⁵ Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, s. 348.

da ayırıcı ve parçalayıcıdır. Asabiyet sebebiyle kabile, birlik içinde çokluk, yarış ve rekabet dairesinde dayanışma üzerine kurulmuş bir cemaat olur. O zaman asabiyeti müspet veya menfi yöne sevk etmek, ondan fayda elde etmek ve bu sayede toplumun güvenliğini sağlamak, yahut onun sebebiyle felâkete sürüklenmek gerek fertlerin, gerekse toplumları yönetenlerin niyet, kabiliyet ve davranışlarına bağlıdır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, (241/855), *Müsned*, I-V, Beyrut ty.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi III (Emevîler Dönemi)*, İstanbul 2014.
- ....., "Şuûbiyye", *DİA*, XXXIX, 244-246.
- Askerî, Ebû Hilâl, Hasen b. Abdullah b. Sehl (400/1009), *Cemheretü'l-Emsâl*, (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl-Abdülmeccid Katâmiş), I-II, Kahire 1964.
- Ateş, Ahmed, "Asabiyet", *İA*, I, 663.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892), *Ensâb*, II, (thk. Muhammed Bâkır), Beyrut 1974.
- Câbirî, Muhammed Âbid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul 1997.
- ....., *Fikru İbn Haldûn el-Asabiyye ve'd-Devle*, yy 1984.
- Çağrı, Mustafa, "Asabiyet", *DİA*, III, 453-455.
- Ergin, Murat, *Siyasi ve İtikadi Mezheplerin Doğuşunda Kabile Asabiyetinin Rolü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2000.
- Gabrieli, F. "Asabiyya", *Eİ*, I, 681.
- Gedikli, Ahmet Ercüment, *İslâm Asabiyye Milliyetçilik*, Ankara 1990.
- Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, (sad. M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara 1997.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405-1406), *Mukaddime*, (thk. Ali Abdülvâhid el-Vâfi), I-III, Mısır 1957.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (thk. Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız Şelebî), I-IV, Beyrut ty.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim (771/1369), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut ty.
- İbn Sa'd, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ty.

- Kabbânî, Abdülaziz, *el-Asabiyye Bünyetü'l-Müctema'i'l-Arabiyye*, Beyrut 1997.
- Kapar, M. Ali, "Ebû Leheb", DİA, X, 178.
- Karaman, Hayrettin, "Asabe", DİA, III, 452.
- Kılıçlı, Mustafa, *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*, İstanbul 1992.
- Meydânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisaburî (518/1124), *Mecmaü'l-Emsâl*, (nşr. Muhyiddin Abdülhamid), I-II, Dimaşk 1972.
- Mufaddal ed-Dabbî, Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ el-Kûfî (178/794), *el-Mufaddaliyyât*, (nşr. Ömer Fârûk et-Tabbâ), Beyrut 1998.
- Nasrî, Hâni Yahya, *Asabiyye Lâ Tâifiyye*, Beyrut 1983.
- Nass, İhsan, *el-Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'ş-Şi'ri'l-Emeviyye*, Beyrut 1964.
- Şeybî, Ebu'l-Mehâsin, *Timsâlü'l-Emsâl*, (nşr. Esad Zibyat), I-II, Beyrut 1982.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ty.
- Uludağ, Süleyman, *Mukaddime Terümesi* I-II, İstanbul 1988.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969.
- Wellhausen, Julius, *Arap Devleti ve Sukutu*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1963.
- Zâhiye Karrûra, *eş-Şuûbiyye*, Beyrut 1988.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtaza (1205/1790), *Tâcü'l-Arûs*, I-X, Beyrut ty.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed (486/1093), *Şerhu Muallakâti's-Seb'*, Beyrut ty.